

Miha Debenak
**SVETOVNI
ETOS - KRITIČNA
ANALIZA
KÜNGOVEGA
RAZUMEVANJA
GLOBALNE ETIKE**

233-247

PRVA GIMNAZIJA MARIBOR
TRG GENERALA MAISTRA I
SI-2000 MARIBOR

::POVZETEK

KER SMO VSI ODGOVORNI za bolj urejeni svet in miroljubno sobivanje ter se od nas zahteva etična odločitev, Hans Küng v svoji monografiji Svetovni etos ponudi možnost nove etiške orientacije. Neizpodbitne moralne smernice, kot so spoštovanje življenja, solidarnost, pravičnost in strpnost, so skupne vrednote vsem religijskim in sekularnim kulturam. Vendar racionalnost moralnih presoj konkretnih kulturnih praks ne temelji zgolj na skupnih vrednotah, saj razlogi niso sestavljeni zgolj iz vrednostnih prepričanj o svetu, temveč tudi prepričanj o "običajnih" dejstvih sveta. Poleg tega Svetovni etos ne pojasni, kako naj razumemo določene vrednote, denimo človekovo dostojanstvo, niti ne pomaga pri presoji o tem, v kakšnem razmerju so vrednote postavljene med seboj. Hans Küng poudarja, da svetovni etos ne uči npravnega nauka, saj je samo racionalno iskanje različnih etiških principov nezadostno, temveč npravno zavedanje, prepričanje, ravnanje in držo. Vendar v sekularnem svetu profan odnos do tradicionalnih verstev sveta nima takšne preobraževalne moči, kot jo ima živeta religioznost. Zdi se, da omenjena težava ponovno vrača staro večino filozofskega poučevanja.

Ključne besede: Svetovni etos, dejstvene in vrednostne sodbe, dostojanstvo, religija, vzgoja

ABSTRACT**WORLD ETHOS - A CRITICAL ANALYSIS OF KÜNG'S UNDERSTANDING OF GLOBAL ETHIC**

As we all are responsible for a better world and peaceful coexistence, and an ethical decision is required from us, Hans Küng offers a possibility of new ethic orientation in his monograph Global Ethic. Undisputed moral guidelines, such as respect for life, solidarity, justice and tolerance, are common values of all religious and secular cultures. However, the rationality of moral judgements of concrete cultural practices is not solely based on common values as reasons are not composed merely of value convictions about the world, but also about convictions regarding "usual" facts of the world. Furthermore, Global Ethic explains neither how to understand certain values, such as man's dignity, nor helps at making judgements in which ratio are values positioned among themselves. Hans Küng stresses that Global Ethic does not teach a moral lesson as the mere rational search for different ethic principles is inadequate, instead, it teaches moral awareness, treatment and an attitude. Nevertheless, in a secular world a profane attitude to

the world's traditional religions does not have such transforming power as lived religiosity. It seems that the above-mentioned issue reintroduces an old skill of philosophical teaching.

Key words: Global Ethic, factual and value judgements, dignity, religion, upbringing

::ZAKAJ JE POTREBNA IZPOSTAVITEV SVETOVNEGA ETOSA?

V času naraščajočih družbenih težav, ko človeštvu grozijo vojne, naravne katastrofe, politične in gospodarske težave, se bolj kot kdaj koli prej postavlja poglobljeno vprašanje, pod kakšnimi osnovnimi pogoji lahko preživimo. Vsi smo namreč odgovorni za bolj urejeni svet (ljudi, živali, naravo) in miroljubno sobivanje, zato se od nas zahteva etična odločitev. Končno je treba preseči svoje nacionalne omejitve in poskušati utemeljiti neko skupno etično dimenzijo: "Vsi smo odgovorni za bolj urejeni svet. Za človeške pravice, svobodo, pravičnost in ohranitev Zemlje ..." (Küng, 2008: 6). "Danes vendarle v veliki meri soglašamo v tem, da brez minimalnega temeljnega soglasja o določenih vrednotah, normah in držah ni niti v manjši niti v večji skupnosti možno človeka vredno skupno življenje" (Tóth, 2004: 35). Minimalen skupen konsenz takšnega razgovora je vsaj načelo strpnosti, ki sprejema drugega in drugače mislečega, čeprav ima tudi strpnost svoje meje (strpni ne moremo biti do nestrpnih). Poleg tega je strpnost začasen dejavnik, ki omogoča samo vzdržno sobivanje. Osrednja ovira pri odpiranju vmesnosti dia-loga (*logosa*) med kulturami, ki bi morale temeljiti na etičnih merilih, ni pomanjkanje strpnosti: "[t]emveč zagovarjanje negativne svobode, ki se danes običajno izteče v liberalni "anything goes" in pomeni prostost, nevezanost, odprtost oz. iztrganost človeka kot *homo sapiensa* iz procesov naravne in družbene nujnosti" (Ošljaj, 2007: 140). Tako se "vmesnost" dialoga med kulturami izteče v vztrajanju na lastnem običaju in tradiciji, do česar smo lahko strpni, le dokler niso kršene temeljne človekove pravice. Ali bi morali delovati v skladu z moralo naše rodne kulturne skupnosti, ni prazno vprašanje. Če obravnavamo vse ljudi z enakim spoštovanjem, je potrebno upoštevati tudi vrednote, interese in pravice posameznika. Vendar spoštovanje te osebe ne more biti nujno kompatibilno s spoštovanjem (vseh) tradicionalnih vrednot. Če so bile pravice resno kršene zaradi nasprotovanja tradicionalnim kulturnim vrednotam, je zagovor moralnega relativizma odveč. Profano družbeno mnenje pa izraža prepričanje, da racionalno ni mogoče odločiti, kdo ima v vrednostnih in moralnih vprašanjih bolj prav, zato se zdi, kakor da so vsi nazori enakovredni in enakopravni. "Sodobni tehnološki razvoj, ki usmerja globalizacijo, v glavnem poteka brez kritike in tudi prave apologije, zato se zdi, da poteka brez argumentiranih pravil. Pa

tudi brez prave alternative” (Škamperle, 2002: 1234). Iz takšne opredelitve je človeški duh svoboden, kolikor je prost zunanjih določil, saj mu to omogoča enakovrednost pluralnih kulturnih vsebin (moralni relativizem). “Takšna drža, ki zagovarja pluralizem vrednot, brez jasnih načel pozitivne svobode, ki je in mora biti zavezana odgovornosti, sledi relativizmu vrednot in ni nič manj ideološko kot bi bilo vztrajanje na neki točno določeni normativni vsebini” (Ošlaj, 2007: 141). Takšna poljubnost miselnih smeri - moralni relativizem, ne more določati etičnih temeljev sodobnega sveta. Moderno dobo je treba misliti v njeni globalni prepletenosti različnih kultur, ki so primorane bivati v humanih odnosih.

Ker bi etika morala odgovarjati globalnim problemom sveta, je Hans Küng izpostavil minimalno temeljno soglasje o zavezujočih vrednotah, trdnih standardih in temeljnih moralnih prepričanjih, ki ga lahko po njegovem sprejmejo vsi ljudje, vseh etičnih prepričanj, verni in neverni, s skupnim imenom svetovni etos. Küng izhaja iz predpostavke najosnovnejšega etičnega konsenza tradicionalnih kultur sveta. V mnogih verstvih in etičnih tradicijah je tisočletja veljalo načelo: “Ne stori drugemu, kar ne želiš, da bi se zgodilo tebi”, ali pozitivno: “Delaj drugemu, kar želiš, da bi se zgodilo tebi!” (Küng, 2002: 9). Iz tega načela so se razvila štiri starodavna široka pravila, ki jih pozna večina svetovnih verstev. Kot pravi Küng: “Gre za celoto vrednot, meril, pravic in dolžnosti, preprosto za skupni etos: za etos človeštva torej” (Küng, 2002: 172), ki je že tu in ga ni treba na novo izumljati, da bi z njim nadomestili stare vrednote.

::Svetovni etos na razpotju vrednostnih in dejstvenih prepričanj

Hans Küng se v svoji monografiji Svetovni etos nemalokrat sklicuje na konkretne ekonomske in gospodarske težave sveta, ter ponudi svetovni etos kot možnost nove etiške orientacije. Neizpodbitne moralne smernice, kot so spoštovanje življenja, solidarnost, pravičnost in strpnost, so skupne *vrednote* vsem religijskim in sekularnim kulturam. Takšen obstoj minimalnega temeljnega soglasja o zavezujočih vrednotah, trdnih standardih in temeljnih moralnih prepričanjih izhaja iz velikega in davnega verskega in etičnega izročila človeštva. Vsem kulturam so skupne vrednote spoštovanja življenja, kultura solidarnosti, življenje v resnici in toleranci ... “Vsi smo odgovorni za boljše urejeni svet. Za človeške pravice, svobodo, pravičnost in ohranitev Zemlje ...” (Küng, 2008: 6). Vendar racionalnost moralnih presoj konkretnih kulturnih praks ne temelji zgolj na skupnih vrednotah, ki jih ljudje delimo že tisočletja (nekatero tovrstne vrednote so izpostavljene zgoraj), saj razlogi niso sestavljeni zgolj iz vrednostnih prepričanj o svetu, temveč tudi prepričanj o

“običajnih” dejstvih sveta¹. Poglejmo si primer. V večini držav je evtanazija, ali medicinska pomoč pri umiranju prepovedana z zakonom, le v določenih državah je poseg dovoljen, med temi so Belgija, Luksemburg, Nizozemska in druge države. Vendar, kaj opravičuje sprejetje zakona, ki dovoljuje t. i. pravico do dostojne smrti? Gotovo je neracionalno človeka predčasno usmrtiti, če zato nimamo zadostnih razlogov. Strinjamo se, da je treba spoštovati človeško življenje in s tem dostojanstvo vsakega racionalnega bitja. To je jasna *vrednostna* sodba velikega in davnega verskega in etičnega izročila človeštva. “Vsak posameznik ima dostojanstvo in pravice, ter je zato odgovoren za vse, kar dela ali opušča” (Küng, 2008: 16). Treba je dodati še nekatere druge razloge, da bi lahko opravičili odločitev za smrt iz usmiljenja. Zagovorniki pravijo, da bi moralo biti v vsaki civilizirani družbi človeku zagotovljeno dostojanstveno umiranje, kar pomeni umiranje brez telesnih ali psihičnih bolečin. Za razliko od vrednostnih sodb, denimo spoštovanje življenja, ki ga izpostavljam zgoraj, je želja, da bi pomagali pacientu v skrajno bolečem psiho-fizičnem stanju, “običajno” dejstvo sveta. Ker zagovorniki evtanazije spoštujejo življenje - to je zanje neizpodbitna vrednostna sodba - se borijo, da bi lahko legalizirali to pravico do dostojne smrti. Argumenti proti evtanaziji prihajajo zlasti s strani predstavnikov različnih verskih skupnosti, ki menijo, da je življenje sveto in ga je treba za vsako ceno ohranjati, ker je zastonjski dar Boga. Med zagovorniki evtanazije in tistimi, ki temu nasprotujejo, je razprava predvsem dejstvene narave. Razlogi, ki jih iščemo in navajamo za konkretne moralne sodbe, torej niso sestavljeni zgolj iz vrednostnih prepričanj, temveč dejstvenih pogledov na svet tukaj in zdaj. Za vse vpletene v dialog je praviloma življenje vrednota in s tem spoštovanje dostojanstva človeka. Sogovorniki se razlikujejo le v razumevanju omenjenih vrednot. Tako je nekaj temeljnih vrednot in moralnih načel celotnemu človeštvu res bolj ali manj skupnih, razlikuje pa se uporaba teh vrednot in načel. Težava torej ni v sprejetju svetovnega etosa, temveč v konkretnem razumevanju njegovih praktičnih konsekvenc. Ali je bližnji tudi drugače verujoči? Je bližnji fetus noseče matere? So sodobne biotehnološke raziskave dopustne? Ob takšna vprašanja trčimo zmeraj, kadar si v konkretni situaciji želimo pomagati z *Etosom*.

Neodgovorjeno torej ostaja, kako svetovni etos razumeti v praksi tukaj in zdaj. Hans Küng se tega zaveda, vendar o tem veliko ne problematizira: “Ko pa gre za konkretna vprašanja sodobne biotehnologije, moramo biti kot pri vseh vprašanjih, ki so nadvse kompleksna, previdni s splošnimi zapovedmi. Saj se vendar nobena etična norma ne uveljavlja abstraktno. Vedno je treba gledati, na katero okoliščino je treba vsakokrat naobrtni etično normo” (Küng,

¹Glej: Rudl, M. (2004): “O moralnem relativizmu.” V: FNM, 1-2/04, Ljubljana: Državni izpitni center, str. 45.

2008: 55). Debata se torej zaostri šele takrat, ko bi poskušali razumeti, kaj pomeni človekovo dostojanstvo, ki utemeljuje človekove pravice in jih tudi omejuje. To, da temeljne pravice človeka izvirajo iz človekovega dostojanstva, skoraj ni več sporno:

“Človekovo dostojanstvo pripada, pravi krščansko katoliška razlaga, ker ga je Bog ustvaril po svoji podobi. Tako razumljeno dostojanstvo naj bi potem utemeljilo človekove pravice. Toda človek pravic ne potrebuje zaradi tega, ker je podoben Bogu, ampak zato, ker ni podoben Bogu. Večni Bog kot nesmrtno bitje ne potrebuje pravice do življenja, potrebuje jo človek kot smrtno bitje. Dostojanstvo izhaja iz človeškosti, ne pa iz njegove takšne ali drugačne nad-človeškosti” (Hribar, 2003: 244).

Zdi se, da je za svetovna verstva težko sprejeti *Etos* tudi zato, ker: “Bog lahko obstaja brez sakralnega in celo brez biti, vendar ga brez svetega kot svetega ni - v nobenem pomenu besede “bit”. To pomeni, da svetovni etos, ki se nanaša tako na etičnost kot na svetost, vsebuje tudi neko, namreč - uporabimo to paradoksalno sintagmo - predreligiozno religioznost” (Prav tam) Tako se dialog zaostruje. Za ortodoksnega muslimana je gotovo težko sprejeti deklaracijo OZN, ki se postavlja pred njegovo sveto knjigo Koran, saj je: “Za verujoče ta etos zakoreninjen v veri v Boga kot pre-zadnji resničnosti in vrhovni stopnji” (Küng, 2012: 74).

V nekem intervjuju, ki so ga imeli za nemški časopis, poleg Hansa Kunga še musliman prof. Elshahed in potomec Židov prof. Steinberg ter nekateri drugi, je med pogovorom prišlo do nesoglasja. V uvodu so se vsi povabljeni strinjali, da njihova vera govori v prid miru, pravičnosti, enakosti in ljubezni do bližnjega, vendar so se ob konkretnem razumevanju tega, kdo je ta bližnji in kaj pomeni ljubezen, skoraj sprli. Musliman Elshahed je očital judom: “Po judovski veri je vsak Nežid tujec, mi ga v njegovi človeškosti ne smemo izenačevati z Židom” (Steinberg, 1991: 27). Arheolog in zgodovinar Steinberg se je branil: “Saj tega mi ne počnemo. Tora poudarja enakost vseh ljudi in pravico do enakega ravnanja,”² a Elshahed je vztrajal: “././ za nas muslimane je nevzdržno, da se imajo Židje za “izvoljene”.³ Na vprašanje novinarja, katera pot pa potem v teh nesoglasjih vodi k miru, odgovori Elshahed: “Ko se bodo vsi ljudje ravnali po Koranu, takrat bodo odprta vrata za mir.”⁴ Seveda je Küng zmeraj zelo previden, da ne bi prepričan drugače mislečih prehitro obtoževal zaradi moralnih spodrseljavev nekaterih privržencev. Kljub

²Prav tam

³Prav tam

⁴Prav tam

temu pa omenjen dialog jasno kaže razkol v razumevanju nekaterih temeljnih vrednostnih načel.⁵

Etologija in etografija, ki sta deskriptivni vedi, ter opisujeta, kako ljudje živijo in kakšna načela upoštevajo, kaj imajo za greh in kaj za dobro, sta danes prevzeli profano moralno vrednotenje. Vendar zgolj empirična metoda ni zadostna, da bi opredelili, kaj je moralno dobro. Hans Küng v svojem delu Svetovni etos zagovarja obstoj minimalnega temeljnega soglasja o zavezujočih vrednotah, trdnih standardih in temeljnih moralnih prepričanjih. Kljub temu pa ostaja neodgovorjeno, kako naj razumemo načela svobode, pravičnosti in druge predpostavke omenjenega etičnega konsenza, kar sem izpostavil zgoraj. Četudi privzamemo za izhodišče svetovnega etosa prepričanje, da moramo dostojanstveno ravnati z vsakim človekom: "Ker ima razum in vest, se mora vsak človek obnašati človeško, se izogibati zlu in delati dobro!" (Küng, 2008: 6), ne vemo, katera ravnanja so temu primerna. Etika govori o tem, kaj naj bi bilo, kar bi moralo biti, ne pa o tem, kar dejansko je. Küng sicer omenja, da Svetovni etos ni v prvi vrsti nauk ali sistem, ampak notranje moralna, nravna temeljna drža človeka, ki se ravna po določenih normah in merilih. Vendar, katero ravnanje, ki sledi notranji nravni temeljni držji človeka, je etično v t. i. občekulturnem smislu, saj naj bi svetovni etos nagovarjal vsako razumno bitje? Zdi se, da je notranja moralna, nravna temeljna drža vodila tudi ustvarjalce zbornika Svetovni etos: globalno in lokalno, kjer je združenih mnogo premislekov o tem, kako je potrebno etično prenoviti slovenski in predvsem svetovni družbeni prostor. Zbornik Svetovni etos združuje ljudi, ki imajo različne poglede na moralno dobro na političnem, gospodarskem in/ali širšem kulturnem področju. Tako se zdi, da je s skupnim pojmom svetovni etos moč imenovati množstvo različnih kritičnih drž posameznikov ali skupin, ki želijo globalne spremembe, pri tem pa ne gre za premislek o etiki, morali in vrednotah, temveč za presojanje družbenega vsakdana. Zato ostaja nepojasnjeno, kakšno je razmerje med ekonomskim, kulturnim, demografskim in drugim napredkom. Svetovni etos ne pojasni, kako naj razumemo določene vrednote, denimo človekovo dostojanstvo, niti ne pomaga pri presoji o tem, v kakšnem razmerju so vrednote med seboj. Če rečemo, da je najvišje dobro pravičen in moralen družbeni red in pravični odnosi med ljudmi, potem že predpostavljamo, da vemo, v čem je ta pravičnost, moralnost in poštenost. "Kritično

⁵Glej primer iz evangelija po Luku: "Tedaj je vstal neki učitelj postave, in da bi ga preizkušal (Jezusa, dodal M. D.), mu je rekel: "Učitelj, kaj naj storim, da dosežem večno življenje?" On pa mu je dejal: "Kaj je pisano v postavi? Kako bereš?". Ta je odgovoril: "*Ljubi Gospoda, svojega Boga, iz vsega srca, z vso dušo, z vso močjo* in z vsem mišljenjem, in *svojega bližnjega kakor samega sebe.*" "Prav si odgovoril," mu je rekel, "to delaj in boš živel." Ta pa je hotel sebe opravičiti in je rekel Jezusu: "In kdo je moj bližnji?" (Lk 10, 25-29). Prilika jasno kaže problem razumevanja tega vrednostnega načela, kako naj ljubimo svoje bližnje.

je potrebno glede njegovega načina in postopka utemeljevanja dodati, da pri vsebinskem opredeljevanju tega, kaj naj bi svetovni etos sploh bil, ravna kot nekakšen državni moralni uradnik, ki preprosto evidentira temeljne religiozne in sekularne vrednote, norme, principe, smernice in moralna pravila ter jih prostodušno formalno združi pod skupnim imenovalcem svetovnega etosa. Ob problemu, kaj naj bi sploh bil osnovni kriterij takšnega povezovanja, se ne domisli ničesar boljšega kot to, da poseže po vse prej kot jasnem in razločnem sekularnem pojmu človekovega dostojanstva” (Ošljaj, 2011: 4-5).

Vsebino Etosa je mogoče strniti okrog dveh temeljnih načel, človečnosti in zlatega pravila (obravnavaj drugega tako, kot želiš, da drugi obravnava tebe). To pravilo, kot načelo recipročnosti je samo po sebi prazno, a ga lahko kot čisto formo etičnosti napolnimo z različnimi vsebinami.⁶ Če si človek prizadeva za določeno stanje in če je ugotovljeno, da je neko dejanje najprimernejše za dosego določenega smotra, potem je praktično obvezan k temu dejanju, dodaja Hribar. “Toda ta praktična zavezanost je očitno pogojena in subjektivna. Odvisna je od dejstvenih okoliščin posameznega subjekta in ga zavezuje le toliko, kolikor je sam privzel dani smoter” (Kobe, 2008: 13). Moralna zavezujočnost pa je načeloma neodvisna od našega pristanka in je objektivna.

::Svetovni etos ne uči npravnega nauka, temveč npravno zavedanje

Čeprav svetovni etos ne uči npravnega nauka, temveč npravno zavedanje, prepričanje, ravnanje in držo⁷ – splošneje rečeno, gre za notranji moralni vzgib, namero, da bomo delovali dobro, – je za odločanje, kako bomo v določeni moralni situaciji ravnali, potreben predvsem premislek o naših odločitvah. Naša namera, da bomo delovali humano, je nujen, ne pa tudi zadosten pogoj. Problem ni v etičkih vprašanjih, za katera že od vsega začetka ni soglasja med religijami ali tudi samo znotraj ene religije: kontracepcijska sredstva, splav, homoseksualnost in pomoč pri umiranju, temveč v tem, da nam Etos ne pomaga dovolj pri vsakokratnem kritičnem premisleku o naših ravnanjih. Küng se tega zaveda: “Etične norme se stalno uresničujejo v določenem položaju, v določenem kraju, v določenem času in med tam živečimi ljudmi. /.../ Od časa ter položaja in prilik je odvisno, da v določenem času z normami različno ravnamo, saj se lahko zgodi, da se izgubijo, pozabijo, da jih neredko zaradi oblastnosti celo zavestno spregledamo. /.../ Pri tem je preprosta resnica, da

⁶Glej: Hribar, T. (2003): “Aksiološka orientacija (vrednote svetovnega etosa in evroslovenstvo).” Povzeto 20. avgusta 2014 s strani <http://www.prihodnost-slovenije.si/up-rs/ps.nsf/krf/5532562ECFoD2F60C1256E940046C55C?OpenDocument>.

⁷Glej: Küng, H. (2012): Priročnik svetovni etos: vizija in njena uresničitev. Grosuplje: Partner graf.

se temeljne vrednote kot resničnost in pravičnost na Kitajskem ali v Indiji drugače razumejo kot v Evropi ali Ameriki” (Küng, 2012: 45). Za Künga torej ni potrebno soglasje o bolj razčlenjeni morali, ki vsebuje številne posebne kulturne prvine, čeprav konkretni spori glede norm zahtevajo tehtanje med dobrinami, zato dodaja: “Svetovni etos ne uči čiste etike norm, temveč etiko odgovornosti, ki ne upošteva samo etičnih norm, temveč tudi posledice, ki jih lahko povzroči upoštevanje norm. /.../ V konkretnem položaju spor zaradi norm in navzkrižje dolžnosti nista redkost, da, večinoma sta pravilo. /.../ Pri tem morajo prizadeti po svoji vesti pretehtati dobrine, ki normam ne vzamejo veljave, pač pa dajo prednost višji dobrini (npr. v NS-časih življenje skritega Juda) pred nižjo (povedati državni policiji resnico)” Küng, 2012: 47). Vendar, kako tehtati med konkurenčnimi dobrinami in interesi, če nimamo določenega racionalnega sistema vrednotenja. Kakšen je torej odnos med pravilom in dejanjem? Čeprav Küng izpostavlja, da Etos ni npravn nauk, temveč notranji vzgib k humanemu ravnanju, kljub temu poskuša najti konkretne družbene rešitve na gospodarskem, političnem, ekonomskem in širšem kulturnem področju.

Küng ima še kako prav, ko ugotavlja, da je samo racionalno iskanje različnih etičnih principov, ki bi utemeljili pravilnost naših ravnanj, nezadostno. Razumsko abstraktna utemeljitev lahko ljudi različnih kultur in sredin le težko prepriča (Glej: Küng, 2012: 48). “Ne glede na metodo utemeljevanja je zgodovina etike pravzaprav zgodovina iskanja čarobnega principa (*tep*), katerega izrečena in udejanjena narava naj bi ponovno odprla vrata v polnokrvno človečnost posameznika in družbe” (Ošljaj, 2010: 12). Temeljni problem etike ni iskanje etičnega principa. Čeprav je Kantovo delo na tem področju epohalno, nobenemu filozofskemu sistemu ni uspelo iz vrednostnega spoznanja samodejno izpeljati tudi delovanja, zato: “Pri postavljanju nekega etičnega zakona v obliki: “Moraš ...” je prvo, kar pride človeku na misel: In kaj potem, če tega ne storim?” (Wittgenstein, 1976, teza 6.422). Povedano drugače: tudi če jasno utemeljimo določen vrednostni sistem, iz spoznanja o dobrem samodejno ne izhaja tudi delovanje, katerega vrednost smo predhodno utemeljili. “Razlog, da se je vsak nov (etični, dodal M. D.) koncept z vidika njegove možne družbene konkretizacije prej ali slej izkazal za neustreznega, so filozofi praviloma iskali v nezadostni ali pomanjkljivi argumentaciji te ali one etične teorije” (Ošljaj, 2010: 13). Zato Wittgenstein ne vpelje etičnih principov, temveč etiko postavi kot temeljno človekovo držo. “[k]er Wittgenstein na pomembnih mestih poudarja, da sta etika in religiozno prepričanje pravzaprav globoko osebna, celo intimna stvar: “V svojem Predavanju o etiki sem na koncu govoril v prvi osebi: menim, da je to nekaj zelo bistvenega. Tukaj se ne da nič več ugotavljati; nastopim lahko samo še kot osebnost in govorim v prvi osebi. Zame teorija nima nobene vrednosti. Teorija mi ničesar ne da”

(WWK, 177 v Grušovnik: 44). Wittgenstein tako poudarja prvo osebo prav zato, ker je etika, torej dobro in slabo, stvar volje, namreč: "Volja je nosilec etičnega" (Teza 6.423).

"... vendar pa se v konkretni resničnosti zdi vprašljivo globalni etos uveljavljati s pomočjo abstraktnega razumskega diskurza (tako rekoč do zadnje indijske ali afriške vasi). Filozofsko je možno prikazati norme kot dobro utemeljene in obvezne. Religija pa lahko, če jo pravilno razumemo, prispeva več motivacije ..." (Küng, 2012: 49). Prav zato svetovni etos ni v prvi vrsti nauk ali sistem, ampak notranja temeljna drža človeka. Hans Küng verjame, da lahko odnos do tradicionalnih verstev in kultur sveta motivira posameznika k temu, da bo deloval etično. Zavedanje, da je zlato pravilo skupen etiški *arché* davnega verskega in etičnega izročila človeštva, naj bi v posamezniku delovalo vzpodbudno. Zgled za svoj premislek najde v krščanstvu. Slednje ne predlaga določene etiške poti, temveč sredstvo za hojo po tej poti in Bog ne vstopa kot zakonodajalec, temveč kot vir pomoči in odpuščanja.⁸ "Odrešenjski načrt je v krščanstvu sredstvo, ki ga Bog človeku ponuja kot opremo na poti. Vedno znova se odraža v sistemu zakramentov /.../ Dejstvo je, da je žrtvovano telo dano v obliki hrane, ki tistemu, ki jo prejme, ne pove, kaj mora storiti, temveč mu daje moč, da to stori" (Brague, 2009: 442). To je ključno za krščanstvo in njeno pripravljenost za mir, saj Sveto besedilo ne izpostavlja božjega zakona, temveč zrcali božjo podobo v liku Jezusa. Ne gre torej za to, da bi Bog učil človeka, kaj mora delati. Človek postane: "Božji sodelavec" (1Kor 3,9), ko Jezus pravi: "Ne imenujem vas več služabnike, ker služabnik ne ve, kaj dela njegov gospodar; vas imenujem prijatelje, ker sem vam razodel vse, kar sem slišal od svojega Očeta" (Jn 15,15). Pavel nadaljuje in radikalizira ponotranjenje norm, zapoved je bila "storil boš", sedaj postane "hotel boš". Vendar v sekularnem svetu profan odnos do tradicionalnih verstev sveta nima takšne preobrazevalne moči, ki jo ima živeta religioznost. Krščanstvo ponuja pot v podobi Jezusa, ki se daje na križu in je razumljen kot postava osebno. Ta pot pa ni primerljiva z zavedanjem etiških pravil, ki jih izpostavlja Küng, saj je na področju praktičnega božje izgubilo vlogo, ki določa verniku, kaj je treba delati, saj ne gre za odnos do zakona, temveč za božji zgled - Bog je spregovoril s svojim dejanjem. Slednje pa lahko sprejme le tisti, ki verjame pričevanju evangelijev in z vso svojo eksistenco stopi na pot resnice in življenja. Enkrat samkrat je Jezus omenjen kot zakonodajalec: "Dajem vam novo zapoved" (Jn 13,34), "Ijubiti bližnjega kot samega sebe" (Mt 12,33).

Čeprav Küng v svoji knjigi Svetovni etos jasno zapiše, da gradi etični most med vsemi kulturami, ne glede na njihovo religiozno držo, se kot teolog loti

⁸Glej zanimivo študijo: Brague, R. (2009): Božji zakon. Ljubljana: Študentska založba.

prenove mišljenja predvsem znotraj tradicionalnih verstev. Če to ni tako izrazito v knjigi Svetovni etos, ki je najbolj filozofsko obarvana, pa je toliko bolj v njegovih teoloških premišljevanjih, med katerimi je tudi knjiga Credo - razlaga vere za naš čas. Zdi se, kakor da je pobuda za svetovni etos zrasla iz poskusa medverskega dialoga, ki je v svetu že od nekdaj problematičen. "Da je mogoč mir med religijami - predpostavka za mir med narodi -, nisem nikoli zavrgel. Ne pravim edina enotnost religij. Od velikih religij ima vsaka zelo različno osnovo; zato ne morejo ustvarjati edine, ene same enotnosti. Vendar pa bi bilo svetu v veliko pomoč, če bi živele v miru, v dialogu in medsebojni solidarnosti" (Küng, 2000: 10). Toda, dodaja Spaemann: "Če razmišljajočemu človeku ne zadošča, kar mu veli njegov um, če kristjanu ne zadošča, da Jezus terja isto, zakaj naj bi potem nenadoma sledil obema glasovoma, samo zato, ker se jima je pridružil še Mohamedov glas? In zakaj naj bi svoji ženi, ki jo je sicer varal, zdaj naenkrat postal zvest samo zato, ker je svetovni etos, ki terja zvestobo, domnevno nujen za preživetje človeštva? Resnica je: To nima s tem nič opraviti."⁹

Vendarle Küng zadane jedro problema, namreč: etosu manjka notranje doživeta vrednostna instanca. Enako kakor krščanstvo, se je tudi grška filozofija zavedala tega, da mora misel nagovarjati celotno človekovo bit. Slednja je etiko predstavljala kot diskurz in hkrati kot način življenja, zato ni treba iskati življenjske moči etike le v kulturi tradicionalnih verstev.¹⁰ Kakor je zapisal Kant: "Stari grški filozofi, na primer Epikur, Zenon, Sokrat, so bolj zvesto sledili resnični Ideji filozofa, kot to velja za moderne čase. Kdaj boš končno začel živeti v skladu z vrlino, je rekel Platon starcu, ki mu je povedal, da poslušaj predavanje o vrlini. - Ne gre za to, da vedno razglabljam, enkrat je treba pomisliti tudi na dejansko izvajanje. A danes imajo človeka, ki živi v skladu s tistim, kar uči, za sanjača" (Hadot, 2009: 9). Gotovo je bila antična filozofija zavezana teoretskim razmišljanjem o spoznanju, logiki, fiziki in drugih področjih duha. Vendar: "Najprej se - že vsaj od Sokrata - odločitev za neki način življenja ne umešča na konec filozofske dejavnosti kot nekakšen nebitveni privesek, ampak prav nasprotno, na začetek ... (i)n ta odločitev torej do neke točke določa doktrino samo in način poučevanja le-te. Filozofski diskurz torej izvira iz izbire življenja in iz eksistencialne odločitve, ne pa obratno" (Hadot, 2009: 15).

⁹Robert Spaemann, *Weltethos als "Projekt"*, Merkur 50, 2, Stuttgart 1996. Glej tudi: Ošlaj, 2011: 200.

¹⁰Glej lepo in zanimivo študijo Pierra Hadota, Kaj je antična filozofija? "Od 2. stoletja so krščanski pisci, ki so jih imenovali apologeti, ker so se trudili krščanstvo predstaviti v obliki, razumljivi grško-rimskemu svetu, uporabljali pojem Logos, da bi definirali krščanstvo kot Filozofijo. /.../ Če filozofirati pomeni živeti ustrezno Umu, so kristjani filozofi, saj živijo v skladu z božanskim Logosom" (Hadot, 2009: 251)

"Kristjani so lahko prevzeli grško besedo *philosophia* za označitev take popolnosti krščanske duše, kakršno je meništvo, prav zato, ker je beseda *philosophia* res označevala način življenja, in prevzetje besede je "krščanske" pripeljalo do tega, da so v krščanstvo uvedli prakse in drže, ki so jih podedovali od profane filozofije" (Prav tam: 259).

::Paideia ali samovzgoja s pomočjo filozofije

Temeljni problem etike, kakor smo videli, ni iskanje etiškega principa, ki bi podal racionalno podlago za pravilnost naših ravnanj. Ne glede na to, kako utemeljimo Etiko, torej dobro in slabo, je njen izvor v odločitvi posameznika, ki mora zavzeti določeno življenjsko držo, saj je tudi volja nosilec etičnega delovanja, to hotenje pa prihaja še pred razumom in zanjo ravno filozofsko - teoretično - mišljenje ni dovolj. Racionalni preskriptivni stavki so torej brez pomoči volje prazni, saj nujno ne implicirajo delovanj, strasti in s tem povezana čustva pa so subjektivna in spreminjajoča se. Torej, kako naj volja postane dobra, če je etični princip ne more motivirati, dejanje pa terja silo, moč, in ta lahko prihaja edino iz čutnosti. Vendar nazori, ki odrekajo človekovi umnosti vsako odločilno vlogo, zapadejo iracionalnim težnjam strasti, to pa vodi v popolni relativizem. Wittgenstein je veliko bral Avgušтина, ki pravi, da razum prihaja šele za vero - *Credo ut intelligam*, tako tudi etika, ki leži onkraj utemeljevanja, sledi volji: "Brez temelja, se v religiozno-etično sliko ne moremo prebiti s pomočjo podajanja razlogov *zakaj*. Tako se zdi, da nam na koncu preostane le "slepo" sprejetje vere (etike, dodal M. D). Ravno to pa se nam upira zaradi svoje nesmiselnosti" (Grušovnik, 2005: 249). Küng, prav zato, izhaja iz davnega tradicionalnega etiškega prepričanja različnih kultur sveta. Združiti poskuša normativnost - zlato pravilo in druga načela, ki so skupna svetovni etiški orientaciji -, in osebno zavzetost, ki deleži v odnosu do lastne kulture. Vendar se pri takšnem uvajanju v etično držo pojavi težava, saj se zdi, da se mora na neki način dogoditi samo, kar predpostavlja Küng, po drugi strani pa nas mora vanjo nekdo uvesti. Tradicionalna verstva predpostavljajo določen formalen ali neformalen sistem vzgoje, ki bi naj v posamezniku vzbudil religiozna čustva, da bi: "Ljubil Gospoda, svojega Boga, iz vsega srca, z vso dušo, z vso močjo in z vsem mišljenjem, in svojega bližnjega kakor samega sebe" (Lk, 10, 28-29). Küng se upre na tradicionalna verstva, ker želi v njih najti vzpodbudo za moralno delovanje, ki se skriva v samem religioznem občutju. Avtor pa pozablja, da si subjekt dobro prilasti in ga sprejme do te mere, da postane njegova lastna sposobnost šele takrat, ko prisluhne "odrešilni besedi", ki pomeni (samo)preobražanje posameznika in s tem spremembo lastne eksistence. "Paradokсно je mogoče skleniti, da Küngovemu pojmu svetovnega etosa manjka ravno tisto bistveno: etos kot notranje doživeta subjektivna drža, brez katere se sleherna moralnost izteka v golo in nezavezujočo formalnost. Etos brez notranje utrjenega prepričanja lahko kvečjemu funkcionira kot nekakšen dekret od zunaj" (Ošljaj, 2011: 200). Laična sekularna družba sicer ohranja tradicionalni odnos do velikih in starih verstev sveta, toda odnos do B/božjega se je temeljno predrugačil. Sekularna

družba ni ponotranjila Svetovnega etosa tako, kakor to predpostavlja Küng. Današnji svetovni problemi tudi niso toliko religiozni, kakor ekonomski in gospodarski: "Kajti Bog je mrtev. Če bi iz srednjega veka odvzeli idejo Boga, bi ta svet več ne obstajal. Če pa bi iz sodobnega sveta odvzeli pojem Boga, bi naš svet še naprej dobro funkcioniral. Šele ko bi sodobnemu svetu odvzeli idejo denarja in tehnike, tedaj bi v temelju ogrozili njegovo delovanje."¹¹ Gotovo je Svetovni etos lahko sprejeti na deklarativni ravni, vendar osebno ne nagovarja volje - tega "tihega središča sveta" - tako, kakor je to predpostavljeno tam, kjer je njegov izvor - v tradicionalnem religioznem okolju. Zdi se, da omenjena težava ponovno vrača staro večščino filozofskega poučevanja (*paideia*), ki ji je Platon v svoji Državi posvetil posebno pozornost in bo le delno premostila vrzel med mišljenjem in delovanjem. Vzgoja ima izreden pomen za Platonovo misel, saj filozofija samovzgoja človeka, omogoča mu (samo)spreminjanje in (samo)preobražanje. "Osrednja filozofska tema, povezana z vzgojo, je učljivost kreposti, ki jo vedno tematizirajo aporetični sokratski dialogi" (Kocijančič v: Platon, 2009: 1198). Platonova misel pomeni filozofizacijo družbe in s tem posameznika: "V tem smislu bi lahko dejavnost filozofije postala neke vrste živi laboratorij duha, svobode in odprtega, na dialogu temelječega kritičnega mišljenja, način najcelovitejše pojmovne ubeseditve nedoumljivosti človekove svobode ..." (Ošljaj, 2008: 65). Filozofija je torej temeljna vzgoja človeka, ki ne pomeni le kritičnega mišljenja, temveč tudi prebujeno željo po vedenju: "V človeka položena zmožnost za krepost je njegova "narava", vendar mora biti človek še filozofsko poučen in vzgojen, če naj krepost res doseže. Doseči moramo namreč filozofsko krepost" (Kocijančič v: Platon, 2009: 1102.); "Človek je edino bitje, ki mora biti vzgajano" (Kant, 1997: 36). Šele proces vzgoje omogoča posamezniku, da ponotranji vrednote. Samo spoznanje, da je zlato pravilo skupno jedro tradicionalnih kultur sveta, nikakor ne implicira moralnega delovanja. Da bi tovrstno spoznanje delovalo moralno spodbujajoče, bi bil potreben dolgotrajen proces vzgoje. Poleg tega je: "Zmožnost za plemenitejša čustva v večini človeških narav zelo nežna rastlina, ki jo je mogoče zlahka zatreti ...[ž]e s pomanjkljivo podporo" (Mill, 2003: 19). Spomnimo se na Sokrata in njegov dialog z Alkibiadom: "[a]li ne veš, da morajo tisti ljudje, ki nameravajo kar koli učiti, najprej to vedeti sami?" (Alkibiad prvi 111a). Zato Kant pripominja, da je vzgoja največji problem in najtežje, kar je mogoče naložiti človeku. "Uvid je namreč odvisen od vzgoje in vzgoja je spet odvisna od uvida" (Kant, 1997: 41).

¹¹Glej: Galimberti, U. (2009): "Umberto Galimberti, filozof in filozofski svetovalec." V: Mladina, št. 42. Povzeto 20. avgusta 2014 s strani.

Kako bo nekakšna "iskra avtoritete simbolnega zakona"¹² iz vzgojitelja preskočila na posameznikov um ter ga prestavila v območje avtonomne etične odgovornosti, ni odgovorjeno.

Tako se je vzgoja - *paideia* - pokazala (kljub nevarnostim instrumentalizacije filozofije) kot nujni segment vsakega možnega prehoda med mišljenjem in delovanjem, pri čemer je vzgoja nujni, ne pa tudi zadostni pogoj za etično delovanje. Kljub temu ostaja razpotje med voljo in mišljenjem še naprej odprto in vredno nadaljnjega premisleka.

¹²Glej: Kroflič, R. (1997): Avtoriteta v vzgoji. Ljubljana: Znanstveno in publicistično središče.

::LITERATURA

- Brague, R. (2009): *Božji zakon*. Ljubljana: Študentska založba.
- Galimberti, U. (2009): "Umberto Galimberti, filozof in filozofski svetovalec." V: *Mladina*, št. 42. Povzeto 20. avgusta 2014 s strani <http://www.mladina.si/48600/umberto-galimberti-filozof-in-filozofski-svetovalec/>
- Grušovnik, T. (2005): "Etika neizrekljivega pri Ludwigu Wittgensteinu." V: *Phainomena*, let. 14, št. 51/52, Ljubljana: Nova revija, str. 231-251.
- Hadot, P. (2009): *Kaj je antična filozofija?* Ljubljana: Krtina.
- Hribar, T. (2003): *Obvladovanje sveta in svetovni etos*. Ljubljana: Znanstveni inštitut Filozofske fakultete.
- Kant, I. (1997): "O pedagogiki". V: *Phainomena*, let. 6, št. 19/20, Ljubljana: Nova revija, str. 36-44.
- Kobe, Z. (2008): *Tri študije o Kantovi praktični filozofiji*. Ljubljana: Društvo za teoretsko psihoanalizo.
- Krofič, R. (1997): *Avtoriteta v vzgoji*. Ljubljana: Znanstveno in publicistično središče.
- Küng, H. (2000): "V iskanju novega etosa - po svetu in doma". V: *Znamenje*, let. 30, št. 1/2, Maribor: Založba Obzorja, str. 8-11.
- Küng, H. (2008): *Svetovni etos*, Ljubljana: Društvo 2000.
- Küng, H. (2012): *Privročnik svetovni etos: vizija in njena uresničitev*. Grosuplje: Partner graf.
- Mill, J. S. (2003): *Utilitarizem; in O svobodi*. Ljubljana: Krtina.
- Ošljaj, B. (2007): "Za kulturo dialoga. Filozofija in slovenska ideološka bipolarnost." V: *Anthropos*, let. 39, št. 1/2, Ljubljana: Slovensko filozofsko društvo in Društvo psihologov Slovenije, str. 133-149.
- Ošljaj, B. (2008): "Kaj je filozofija? Kritični premislek z vidika izzivov globalizacije." V: *Anthropos*, let. 40, št. 1/2, Ljubljana: Slovensko filozofsko društvo in Društvo psihologov Slovenije, str. 53-73.
- Ošljaj, B. (2010): *Ethica, quo vadis? Albert Schweitzer in vprašanje renesanse etične kulture etika*. Ljubljana: Znanstvena založba Filozofske fakultete.
- Ošljaj, B. (2011): "Svetovni etos in dostojanstvo v postsekularnem kontekstu. 2. del." V: *Anthropos*, let. 43, št. 3/4, Ljubljana: Slovensko filozofsko društvo in Društvo psihologov Slovenije, str. 195-212.
- Platon, (2009): *Zbrana dela*. Ljubljana: KUD Logos.
- Rudl, M. (2004): "O moralnem relativizmu." V: *FNM*, 1-2/04, Ljubljana: Državni izpitni center, str. 23-26.
- Steinberg, A. (1991): "Ljubi svojega bližnjega?" V: *Delo*, št. 51 (2.III.1991), Ljubljana: Delo d.d., str. 26-28.
- Škamperle, I. (2002): "Izzivi globalizacije." V: *Sodobnost*, let. 66, št. 10, Ljubljana: Državna založba Slovenije, str. 1233-1242.
- Tóth, C. (2004): "Etika kot orientacijski čut." V: *Revija 2000*, št. 162-164, Ljubljana: Društvo 2000, str. 28-52.
- Wittgenstein, L. (1976): *Logično filozofski traktat*. Ljubljana: Mladinska knjiga.